

Inleiding

*Jij, maar een domme boerse man,
kwam hier met linnen en katoen,
je zei, dat je in zijde deed,
je kwam hier niet om zijde toen.
Over de Qi nam je me mee,
wij gingen naar de heuvel Chu.
O, wees niet boos, 't lag niet aan mij,
jij had geen goede middelaar!
Wacht tot de herfst, dan huwen wij!*

*'k Beklom de oude vervallen muur
en poogde of ik Fu Guan kon zien,
maar toen ik Fu Guan niet kon zien
stroomden mijn tranen van verdriet.
Toen 'k Fu Guan weerzag, lachte ik blij.
Jij raadpleegde de wichelstokjes
ook aan de schildpad ging je 't vragen,
toen bleek, de tekens waren goed
toen ben ik met al wat ik had
toch meegereden in je wagen.¹*

Wij kennen de vrouw niet, die zich beklagt in dit lied uit het Chinese Boek der Oden, wij weten niet wie zij was en met wie zij ging trouwen; maar dat zij weinig vertrouwen had in haar aanstaande echtgenoot is wel duidelijk. Pas nadat deze de 'wichelstokjes' en het schildpadorakel heeft geraadpleegd durft zij het aan met hem mee te gaan. De wichelstokjes die hier worden genoemd zijn de stelen van de duizendbladplant, een plant met een sterke geur en grote geneeskracht, welke in veel culturen onder andere wordt aangewend voor het stelpen van bloedingen. Het duizendblad bezit de kracht om te communiceren met geesten en voorouders, en vooral duizendblad wat groeit op graven wordt hiervoor zeer geschikt geacht. Hoe de aanstaande man uit dit gedicht de duizendbladstelen raadpleegde is achtergebleven in de mist van het verleden. Maar tot op de dag van vandaag is deze plant verbonden aan een boek wat de kern van de Chinese cultuur bevat, en haar mede heeft vormgegeven: de *I Tjing*, 'Het Boek der Veranderingen'.

De tekst

In de periode dat bovenstaand gedicht werd geschreven, ongeveer 800 v. Chr., is de basistekst van de *I Tjing* ontstaan. Uit de woorden van sjamanen, waarzeggers en raadgevers aan het koninklijk hof is een tekst gekristalliseerd die dezelfde zeggingskracht heeft als de oorspronkelijke woorden van die sjamanen zelf: zij spreekt over heil en onheil, geeft advies en voorspelt komende tendensen in de tijd. Eerst werd zij mondeling overgeleverd en aangepast aan de wensen en ervaringen van de overdragers; later is ze op papier gezet en zijn er toelichtingen bijgeschreven.

De *I Tjing* is geschreven in oud-Chinees, ze is beknopt in het woordgebruik en kent geen tussenvoegsels en interpuncties zoals die tegenwoordig in het Chinees gangbaar zijn. Door dit beperkte woordgebruik zijn ook de adviezen van de *I Tjing* kort, krachtig en gericht op de kern van de betekenis, zij zijn nimmer langdradig of breedspakig.

De tekst is echter maar één laag uit het oude boek. Zou het boek alleen maar deze tekst bevatten, dan zou het statisch zijn, en niet de dynamiek vertonen waar het leven uit bestaat.

Tekst staat vast en verandert niet, en het is nu juist de verandering, de wenteling in tijd, ruimte en geest, die een kenmerk is van het leven. Deze dynamiek van het leven wordt nu op eenvoudige wijze weergegeven door een uit zes lijnen bestaande tekening, in China *gua* genoemd, hier in het Westen noemen we het hexagrammen. De hexagrammen zijn het beeld van het bewegende leven, en de levende beweging: zij tonen ons de energie die elk ogenblik in zich heeft. Hexagrammen zijn niet statisch, zij bevatten elk hun eigen tendensen en kunnen in elkaar overgaan, net als situaties in het leven in elkaar overvloeien. De overgeleverde tekst is verdeeld over vierenzestig hexagrammen waardoor evenzoveel hoofdstukken ontstaan, en samen vormen zij één van de krachtigste orakels die de geschiedenis heeft voortgebracht.

De hexagrammen, met hun gelaagde opbouw, onderliggende systemen en symboliek, vormen een nauw geheel met de tekst, welke ook een gelaagde opbouw kent, beeldende woorden gebruikt en nadrukkelijke aanwijzingen bevat voor de toepassing van het hexagram. Voor wie bekend is met de symboliek van het hexagram, en deze weet te duiden naar de voor hem of haar geldende situatie, is het orakel oneindig veelzijdiger dan voor diegene die zich alleen toelegt op de geschreven tekst. Maar wie zich alleen bezighoudt met het hexagram en de tekst terzijde legt, mist de fijnere associaties zoals die in het boek naar voren komen. Tekst en beeld vullen elkaar aan, en de raadpleger van de *I Tjing* doet er het beste aan beide ter harte te nemen.

Yin en yang

In de hexagrammen vinden we het fundament van de Chinese filosofie terug, het fundament wat hier in het Westen het meest bekend is: de wisselwerking tussen *yin* en *yang*. Volgens de Chinese filosofie is er één punt buiten tijd en ruimte waar alles uit is ontstaan: de *wu qi*, letterlijk 'Het Niet-Uiterste'. Het is een moeilijk te vatten begrip, waar in de Chinese filosofie niet al te veel woorden aan vuil worden gemaakt, want woorden stellen grenzen, en de *wu qi* staat buiten grenzen en grenzeloosheid. Het staat voor al wat is en niet is. Deze *wu qi* is nu de oorsprong van de *tai qi*, 'Het Grote Uiterste'. Maar omdat de *wu qi* staat voor alles wat is en niet is, wordt de *tai qi* doorgaans gezien als een onderdeel van de *wu qi*. Deze *tai qi* wordt gesymboliseerd door het bekende yin-yangsymbool:

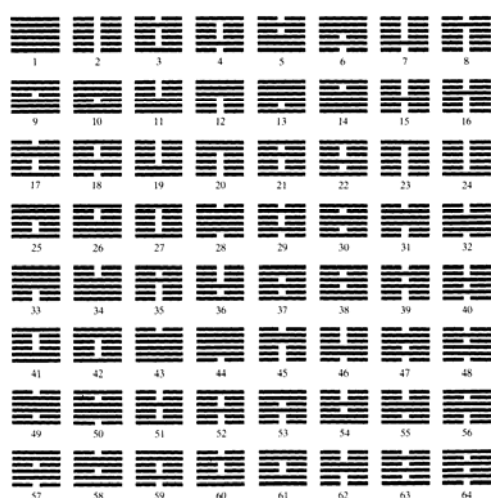

Dit is de *tai qi*, en de *tai qi* is de bron van *yin* en *yang*. Vanuit de *tai qi* vindt de vorming van alles wat wij kennen plaats: door de wisselwerking van beweging en niet-beweging, het gaan tot uitersten, verkrijgt de wereld haar gestalte. Zhou Dun-yi (1017-1073), een neo-confucianist uit de Sung-dynastie, omschreef dit als volgt:

*“Door te bewegen brengt Het Grote Uiterste yang voort. Als deze beweging zijn toppunt bereikt, wordt het rustig. Door rust brengt Het Grote Uiterste yin voort. Als de rust haar toppunt bereikt, begint de beweging opnieuw. Zo wisselen beweging en rust af, en worden ze de wortel van elkaar.”*²

En zijn tijdgenoot Cheng Hao (1032-1085) schreef:

*“Binnen hemel en aarde bestaat alleen het verloop van actie en reactie. Wat anders is er?”*³

De vierenzestig hexagrammen

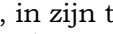
Yin en *yang* wisselen elkaar af, maar staan tegelijkertijd ook naast elkaar. *Yang* staat voor al het actieve, de beweging, het lichte. *Yin* staat daar als aanvulling tegenover, zij is passief, stil, donker en zwaar. *Yang* geeft, *yin* neemt. Deze twee principes zijn altijd tegelijkertijd aanwezig: als *yang* beweging is, is *yin* de achtergrond waartegen deze beweging zichtbaar is. Het één is nimmer zonder het andere.

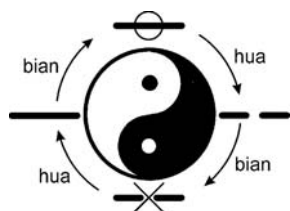
Het principe van uitersten is een belangrijk concept in de Chinese cultuur, zij wordt gebruikt voor het verklaren van de loop van de seizoenen, de weersgesteldheid, de val van dynastieën, en de grillige loop van het mensenlot.

Een hexagram uit de *I Tjing* is een uitbeelding van één van de vele wisselwerkingen tussen *yin* en *yang*. Een hexagram is opgebouwd uit zes lijnen, welke *yang*

— of *yin* - - - kunnen zijn. Door deze twee afwisselend te combineren ontstaan vierenzestig unieke beelden, met hun eigen dynamiek en werkingsveld. Doordat binnen een hexagram *yin* en *yang* hun eigen posities innemen ontstaat een spanningsveld wat uniek is voor elk hexagram. Binnen dat spanningsveld ontstaan dan situaties, gebeurtenissen die specifiek zijn voor dat

spanningsveld. Op deze manier presenteert de *I Tjing* het universum als een gesloten geheel van vierenzestig grondslagen waarbinnen beweging en rust de tendensen bepalen.

Zoals de hexagrammen hier staan geschilderd zijn ze statisch: ze herbergen hun eigen krachten binnen zichzelf en laten deze niet cumuleren naar een nieuw spanningsveld en hexagram: *yin* en *yang* zijn in evenwicht. Hexagrammen kunnen echter, net als situaties in het dagelijks leven, uit hun stabiele toestand worden gebracht als er invloeden bijkomen die *yin* en *yang* uit evenwicht brengen. Elk van de zes lijnen in een hexagram kan het uiterste van zijn lading bereiken, en daardoor omslaan in zijn tegendeel: "Als beweging zijn toppunt bereikt, wordt het rustig. Als rust haar toppunt bereikt, begint de beweging". Als een *yin*-lijn haar uiterste toestand bereikt, doorgaans weergegeven door een kruis door de lijn , verandert zij in haar tegenpool *yang* . Evenzo verandert een naar zijn uiterste gestegen *yang*-lijn, weergegeven door een cirkel door de lijn , in zijn tegenpool *yin* . Op deze manier geven de hexagrammen op beeldende wijze de cyclus van yin en yang weer. Deze verandering, dit oplossen van het door surplus ontstane spanning, vormt de essentie van de *I Tjing*. Wie een hexagram verkrijgt met bewegende lijnen ziet direct waar zich spanning bevindt en waar dit toe leidt als deze spanning zich ontlaadt.

En dit verklaart ook de naam van het boek. Letterlijk betekent *I Tjing* 'verandering - boek', waarbij met *Tjing* een heilig, canoniek boek wordt bedoeld, zich onderscheidend van de gewone boeken, *shu*. *I* betekent 'veranderen, transformeren'; maar ook 'uitwisselen, ruilen, het één laten overgaan in het ander'. In het Chinees zijn er meer woorden voor wat wij 'verandering' zouden noemen. Wat bij de wisseling tussen *yin* en *yang* in de hexagrammen gebeurt noemt men *hua*, een plotselinge en volledige verandering. De geleidelijke overgang tussen *yin* en *yang*, zoals we die bijvoorbeeld zien in de loop van het ene seizoen naar het andere, of het verloop van de dag richting de nacht, noemt men *bian*.⁴ Welbeschouwd kan *bian* gezien worden als kleine opeenstapelingen van *hua*, kleine uitersten, die niet direct tot een complete (zichtbare) transformatie leiden, maar daar wel naar toewerken. *I* omvat beide begrippen, en daarmee alle veranderingen die in het universum plaatsvinden. Daarom zei Cheng Hao: "Het Boek der Veranderingen handelt over niets anders dan de principes van omkering, van komen en gaan, van opkomst en ondergang". Waar zijn broer Cheng Yi (1033-1107) nog aan toevoegde: "Het door de oude wijzen geschreven Boek der Veranderingen is toepasbaar voor alles, voor hemel, aarde, het verborgene, het zichtbare, de insecten, de planten en minieme dingen".⁵

De trigrammen

Er zijn veel systemen in de hexagrammen van de *I Tjing* te ontdekken, die elk een laag van betekenissen toevoegen aan het symboolcorpus van het hexagram. De bekendste is evenwel de opsplitsing van een hexagram in twee delen van elk drie lijnen, waardoor twee zogenaamde 'trigrammen' ontstaan (in het Chinees overigens nog steeds *gua* genoemd). In totaal zijn er acht trigrammen, en net als een hexagram heeft elk trigram zijn eigen betekenis en functie. Net als *yin* en *yang* elkaar beïnvloeden, zo gaan ook de trigrammen in een hexagram een interactie met elkaar aan. Door deze interactie komt de grondbetekenis van het hexagram naar voren.

In de loop der eeuwen zijn er lange waslijsten gemaakt met associaties en symbolen voor elk trigram; in de Tien Vleugels, een verzameling van de bekendste toelichtingen bij de *I Tjing*, worden veel van die associaties besproken. Ze kunnen helpen de reikwijdte van de adviezen van de *I Tjing* te vergroten, doch men moet er voor oppassen de gegeven associaties als absoluut en vaststaand te zien. De betekenis van de trigrammen wijzigt namelijk subtiel naar gelang de plaats die ze innemen in een hexagram, en ook het aanvullende trigram bepaalt de betekenis van zijn collega.

Nemen we als voorbeeld het trigram *Kan* , dan zien we dat dit als onderste trigram vaak de betekenis van 'stromend water' heeft, maar als bovenste trigram de betekenis van 'wolken' (waar regen, stromend water, uit kan vallen). Alles in het universum heeft zijn betekenis naar gelang de positie die wordt ingenomen, en voor de trigrammen geldt hetzelfde. Men zou het bereik van de *I Tjing*, en daarmee zichzelf, belemmeren als men *Kan* alleen zou zien als 'stromend water'. Hetzelfde geldt voor de betekenis van de lijnen in een hexagram. Aan elke lijn in een hexagram kan een eigenschap gehecht worden die iets vertelt over de betekenis van die lijn binnen het specifieke hexagram. Maar ook deze eigenschappen staan niet vast, en veranderen naar gelang het hexagram waar de lijn voor wordt geïnterpreteerd. Zo wordt de vijfde lijn vaak gezien als de koning, en de vierde lijn als zijn minister. Maar dat dit niet altijd zo hoeft te zijn toont de volgende anekdote aan:

Iemand zei: “meester Hu associeerde de vierde lijn, als deze ongedeeld – yang – is, met de positie van een prins. Volgens mij is dit niet de juiste betekenis.”
 Cheng Yi antwoordde: “Dit kan geen kwaad, zolang de associatie maar juist is toegepast. Als het geïnterpreteerd moet worden als de positie van een prins, laat ons dat dan doen. De vierde, ongedeelde lijn staat dicht bij de heerser [de vijfde lijn], en het kan daarom geen kwaad de vierde lijn als de lijn van de prins te zien. Maar we moeten onszelf niet beperken tot één ding. Want als we dat doen geven de 384 lijnen van de *I Tjing* maar 384 dingen weer, en niet meer.”⁶

Naast het kennen van de belangrijkste symbolen van de trigrammen en de lijnen, is het net zo belangrijk, of misschien wel belangrijker, dat men zijn eigen symbolen gaat ontdekken. Want de *I Tjing* is een boek wat de raadpleger persoonlijk aanspreekt op zijn of haar belevingswereld en ervaringen. De *I Tjing* zal de vrager altijd die associaties voorschotelen die de kern van de gestelde vraag raken, een kern die net zo uniek is als het hart van de persoon die de vraag stelde. Hierdoor wordt de *I Tjing* zo persoonlijk als een zelf geschreven dagboek. Dit komt neer op wat Cheng Yi zei, toen hij zijn toelichting op de *I Tjing* aan zijn studenten liet zien: “Het vertelt maar zeventig procent. Wie het leest moet zelf de rest verwerven.”⁷

Begrippen uit de *I Tjing*

Wie de tekst van de *I Tjing* leest, komt termen tegen die zo oud zijn als de Chinese cultuur zelf. Voor de meeste begrippen hebben wij hier in het Westen geen equivalent, we kunnen ze alleen benaderen en omschrijven. Het woordgebruik van de *I Tjing* is typisch Chinees, en een beetje kennis van de Chinese cultuur kan dan ook helpen de antwoorden van het boek nauwkeuriger te interpreteren.

Zo is een belangrijk begrip in de *I Tjing* de *junzi*, ‘de edele’. Strikt genomen wordt met een *junzi* een man bedoeld van koninklijke afkomst, letterlijk betekent het ‘koningszoon’. Oorspronkelijk werd het boek ook alleen gehanteerd door koningen en leiders, het orakel werd als te gewichtig (en vaak ook te moeilijk) gezien voor (en door) het lagere volk. De *junzi* is iemand die zijn verantwoordelijkheden kent en ze onder ogen komt. Deze verantwoordelijkheden zijn niet zozeer vrijwillig gekozen, zij zijn verbonden aan de hoge afkomst van de *junzi*, zij zijn aangeboren en verbonden met zijn persoonlijkheid. De *I Tjing* spreekt de *junzi* aan op die verantwoordelijkheden die verbonden zijn aan zijn eigen persoonlijke, aangeboren natuur: hij wordt geacht het pad, het *dao*, te volgen wat bij zijn verantwoordelijkheden, zijn wezen, hoort. Wat dat betreft vermijdt de *I Tjing* vaak maatschappelijke conventies en afspraken, hij spreekt de *junzi* aan op zijn *eigen* natuur, en niet die van de overkoepelende cultuur. Wie de *I Tjing* raadpleegt wordt geacht de aard van de *junzi*, de edele, te hebben, een aard die per persoon verschilt. Het antwoord wat voor de één geldt hoeft daarom voor de ander niet op te gaan. Daar kwam de vrouw uit het gedicht waar we mee begonnen ook achter, zoals blijkt uit de laatste strofe:

*‘k Zwoer trouw tot in onze ouderdom,
 de jaren brachten slechts ellende.
 De Qi stroomt binnen de eigen oevers,
 ’t meer wordt door eigen grens bepaald,
 Maar binnen je eed hield je geen maat.
 Ons huwelijk zou één feestmaal zijn
 zo heb je eens lachend mij verzekerd,
 ’t sloeg alles om in ’t tegendeel,
 nooit achtte ik je daartoe in staat!*

Had ze zelf het orakel geraadpleegd, dan had ze zeker een ander antwoord gekregen, wat op haar situatie van toepassing was.

Het Dao

Hoewel het begrip *dao*, doorgaans vertaald met ‘De Weg’, een belangrijke plaats inneemt in de Chinese filosofie, is het niet een concept wat diep is uitgewerkt in de *I Tjing*. Het woord *dao* komt maar vier keer voor in de *I Tjing*, en wordt in de meeste Westerse vertalingen niet vertaald naar het filosofische concept van het woord, maar puur als ‘een weg’ of ‘pad’. Het filosofische *dao* is ook een pad, maar het pad wat automatisch ontstaat door het natuurlijk verloop van *yin* en *yang*, ‘het pad wat door *yin* en *yang* gelopen – niet ‘belopen’ – wordt’, de weg die men aflegt, die ontstaat doordat men gaat. Echter, men moet *dao* niet zien als een product van *yin* en *yang*, want wie *dao*

herkent, weet hoe *yin* en *yang* daarin een rol spelen: *dao* is oorzaak maar ook gevolg, er is niets zonder *dao*. Als *dao* er niet zou zijn, zou er niets zijn, maar zelfs dan zou dit Niets alles zijn waarin *dao* is vervat.

Rond *dao* is één van de belangrijkste filosofische stromingen van China ontstaan, het daoïsme. Hoewel het concept *dao* al ouder is⁸, wordt de oorsprong van deze stroming doorgaans gezien in de *Daode Jing*, ‘Het Klassieke Boek van de Weg en de Deugd’, toegeschreven aan Laozi (604-531 v. Chr.), een indrukwekkend boek wat handelt over het volgen van *dao* zonder te volgen, en veel raakvlakken heeft met de filosofie van de *I Tjing*.

Het *dao* is dus verbonden aan de natuurlijke loop van *yin* en *yang*, en door *dao* te volgen is de *junzi* één met zijn wezen. Gaan we nu de vier passages uit de *I Tjing* waarin gesproken wordt van *dao* er bijhalen, dan zien we dat ze goed het concept weergeven:

*Terugkeer tot dao. Hoe zou dat te laken zijn? Heil!*⁹

Wie is afgeweken van zijn *dao*, dit ziet en daarnaar terugkeert, hem wacht groot heil: hij volgt immers zijn innerlijke natuur.

*Treden op eenvoudig, effen dao. De standvastigheid van een donkere man brengt heil.*¹⁰

Het *dao* is als stromend water, en kent geen hindernissen. Evenzo kent het geen grenzen: de mens wijkt makkelijk van zijn *dao* af. Daarom brengt de volharding van een donkere man, iemand die niet in de openbaarheid treedt en zich puur op zijn eigen *dao* richt, heil.

*In waarachtigheid dao bewandelen brengt klaarheid. Hoe zou dat een smet kunnen zijn?*¹¹

Voor wie zijn *dao* volgt bestaat geen duisternis meer: hij weet wat hem te doen staat.

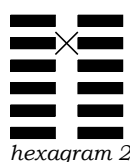
*Her en der gaat dao.*¹²

Net als stromend water volgt *dao* geen rechte koers, maar de natuurlijke loop.

Naast de *junzi* speelt ook de *da ren*, ‘de grote man’ een belangrijke rol in de *I Tjing*. Net als de *junzi* heeft de grote man veel verantwoordelijkheid. Het verschil is echter dat de grote man hier zelf voor heeft gekozen, zijn verantwoordelijkheid – en natuur – is niet gebonden aan afstamming, maar aan cultivering van zijn eigen karakter. De grote man heeft door schade en schande geleerd en zal altijd verder moeten leren, hij heeft echter ervaring die een *junzi* vaak moet ontberen. De grote man zuivert zijn eigen natuur, de *junzi* moet er voor zorgen dat zijn eigen aangeboren natuur niet vertroebeld. Als de *junzi* de leider is, kan de grote man gezien worden als zijn minister, die door zijn ervaring en lessen ‘groot is geworden’.

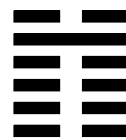
Tekst en beeld als één geheel

De tekst en de hexagrammen vormen een eenheid, en zijn te zien als de *yin* en *yang* van het geschreven boek. Hoe ze elkaar aanvullen laat een passage uit de *Zuo Zhuan*, een geschiedenisboek met verhalen uit de Lente en Herfst periode (722-481 v. Chr.) goed zien:

hexagram 2

Nankuai was een ontevreden commandant van de stam Fei, in de staat Lu. Hij beraamde een opstand, maar voor hij dit deed raadpleegde hij de duizendbladstelen. Hij verkreeg de vijfde lijn van hexagram 2, ‘Aarde’, welke het hexagram verandert in hexagram 8, ‘Verenigen’. Het orakel zei: ‘Geel onderkleed. Zeer gunstig’. Nankuai achtte dit bijzonder positief, maar raadpleegde voor alle zekerheid

hexagram 8

Zifu Huibo hierover, echter zonder te vertellen wat hij van plan was: ‘deze uitkomst heeft te maken met een stap welke ik overweeg te nemen. Wat denk je er van?’ Huibo zei: ‘Van wat ik over dit soort dingen heb geleerd: als je stap loyaliteit betoont, is alles goed. Zo niet, dan zal je daad beslist mislukken. De sterke (middelste) lijn in het bovenste trigram en de zwakke (middelste) lijn in het onderste trigram beduiden loyaliteit. Beantwoorden aan het antwoord vereist trouw. Daarom wordt er gezegd ‘Geel onderkleed. Zeer gunstig’. Geel is de kleur welke het midden aangeeft; een onderkleed bedekt het onderste deel van het lichaam; “zeer {gunstig}” betekent dat het in zijn geheel goed is. Zonder loyaliteit in het midden stem je niet overeen met de genoemde kleur; zonder plichtsbesef van iemand in een lage positie stem je niet overeen met het genoemde onderkleed; zonder volledige goedheid in je acties stem je niet overeen met

*dit voortekenen over een kledingstuk. Trouw betekent innerlijke en uiterlijke harmonie; plichtsbesef betekent dat de daad met oprechtheid is ontvangen; goedheid betekent het ontwikkelen van deze drie deugden (trouw, plichtsbesef, oprechtheid). Zonder deze drie is het orakel niet van toepassing.*¹³

Deze passage laat ook zien dat de *I Tjing* geen vastliggende wegen voorspelt, maar alleen tendensen, mogelijkheden. Bij elk hexagram horen zekere kwaliteiten, en wil het antwoord toepasbaar zijn, dan zal men de kwaliteiten van het weergegeven hexagram moeten bezitten, of deze verwerken. Het hexagram is een weerspiegeling van de situatie waar men zich in bevindt: hexagram en de feitelijke conditie zijn één. De *I Tjing* zegt “je zit nu in deze situatie, en je kunt nu het beste dit doen”. De *I Tjing* biedt hiermee vrijheid van keuze, en wie volhardend is kan zelf bijsturen als het antwoord een verloop laat zien welke niet wordt verlangd. Dat hiermee dan kan wordt afgeweken van het geadviseerde *dao* hoeft niet verkeerd te zijn. Er zijn vele *dao*'s, en ieder *dao* is leerzaam, maar elk *dao* heeft zijn consequenties. Wie een keuze maakt, zal wat voortvloeit uit die keuze moeten accepteren. Wie één is met zijn *dao* kan elk ander *dao* zonder wrok of spijt accepteren.

Het gebruik

Voor wie de *I Tjing* als leidraad voor het leven wil gebruiken zijn verschillende methoden voorhanden om een hexagram, en daarmee een toepasselijke tekst, uit het boek aan te wijzen. Essentieel bij alle methoden is de houding van de raadpleger: wat wil men van de *I Tjing* weten, wat is de vraag waar hij of zij mee worstelt, en wat wordt er met het verkregen antwoord gedaan? Vraag en antwoord zijn elkanders spiegels; als de vraag niet oprecht is kan het antwoord geen oprechtheid laten zien. Wie een passend antwoord van de *I Tjing* wil verkrijgen dient zich te houden aan het principe van *po*, het Ongekerfde Hout¹⁴ uit de *Daode Jing*: men behoort geen verwachtingen en vooroordelen te hebben ten aanzien van het antwoord, men dient zich open te stellen voor alle antwoorden die men zou kunnen krijgen; men dient zo zuiver als ongekerfd hout te zijn. “... de eenvoud erkennen, Ongekerfd Hout bewaren, weinig ikzucht hebben en weinig begeerten.”¹⁵ Voor het verkrijgen van deze houding kent men in China vele rituelen, welke vaak terugvoeren naar de oude sjamanistische traditie van de *I Tjing*.

De meeste methoden zijn gebaseerd op wat wij ‘toeval’ zouden noemen, doch toeval is een begrip wat men in China niet kent: door de werking van *yin* en *yang* is alles één en met elkaar verbonden. Door het willekeurig delen van een bundel duizendbladstelen^a of het opgooien van munten wordt een hexagram aangewezen welke de situatie weergeeft waar de vrager zich in bevindt. Aan deze situatie is dan een enige en juiste actie, of niet-actie, gekoppeld welke men naar eigen keuze kan ondernemen.

I Tjing-edities

Hier in het Westen hebben wij een unieke situatie: wij kennen wel meer dan honderd verschillende *I Tjings*. In China is dit onmogelijk, er is maar één Chinese tekst van de *I Tjing* en die is in ieder geval zo'n tweeduizend jaar onveranderd gebleven; hooguit zijn er toelichtingen bijgevoegd, maar de basistekst bleef hetzelfde.^b Het Chinees, en zeker het Chinees uit de *I Tjing*, laat zich echter niet makkelijk vertalen. Juist het oude Chinees uit de *I Tjing* kent door het gebrek aan interpuncties en andere nuancerende tussenvoegsels veel betekenissen. Doordat de tekst zo oud is, is ook niet met zekerheid te zeggen welke betekenis de enige juiste is. Dit zou ook niet in lijn met het Chinese gedachtegoed zijn, want één Chinees karakter kent vaak vele betekenissen, die in een Westerse taal niet in één begrip te vangen zijn, maar wel een rol spelen binnen de context van de tekst. Wie de tekst dan gaat vertalen zal persoonlijke keuzes moeten maken, gebaseerd op kennis, ervaring, gevoel en intuïtie. En dan krijg je al snel verschillende versies, die je niet allemaal verkeerd kan noemen: allemaal hebben ze wel een essentie van de oorspronkelijke Chinese tekst te pakken.

Daarnaast hebben we, naast vertalingen, ook interpretaties van de Chinese tekst. Hierbij is de beeldspraak van het Chinese origineel vervangen door de visie van de schrijver. Voor menige ‘gebruiker’ is dit een uitkomst, men hoeft zich immers niet te verdiepen in de Chinese termen van

^a Ook op het graf van Confucius in Qufu groeit duizendblad. Het verhaal gaat dat keizer Kang-xi (1662-1722) eens het graf bezocht, en daar duizendblad van mee wilde nemen, hij kreeg toen het advies vijftig stelen welke groeien uit één pol mee te nemen – dit zou een betrouwbare uitkomst van het *I Tjing*orakel verzekeren.

^b Oké, toegegeven: in 1973 werd in het gehucht Mawangdui een *I Tjing* opgegraven die textueel enigszins afwijkt van de enige versie die we tot dan toe hadden. De verschillen zijn echter niet spectaculair, veelal is er gebruik gemaakt van zgn. ‘leenkarakters’ en is er in betekenis nauwelijks verschil. Interessant is –ie echter wel, en wie er meer van wil weten kan terecht bij *I Ching – The Classic of Changes; the first English Translation of the Newly Discovered Second-Century B.C. Mawangdui texts* van Edward Shaughnessy, uitg. Ballantine Books, New York. Er zijn ook verloren gewaande *I Tjing*-geschriften bij gevonden; jammer genoeg was van menige pagina niet veel meer over dan gatenkaas.

het origineel. Dat hierdoor echter nog meer versies van de *I Tjing* ontstaan dan er vertalingen zijn, elk van verschillende kwaliteit, laat zich raden.

Tussen alle vertalingen en interpretaties neemt de *I Tjing* van Richard Wilhelm nog steeds een unieke plaats in. Hoewel zijn vertaling sterk verbonden is met het gedachtegoed van het Confucianisme spreekt uit de tekst duidelijk het filosofische karakter, en de manier waarop de *I Tjing* gebruikt kan worden als leidraad voor het leven. Wilhelm was de eerste persoon in het Westen die de praktische toepassing van de *I Tjing* in het dagelijks leven wist over te brengen, en zou zijn boek dit jaar voor het eerst worden uitgebracht, dan ben ik er van overtuigd dat het nog net zo'n sensatie teweeg zou brengen als vijfenzeventig jaar geleden.

Het leven van Richard Wilhelm

Richard Wilhelm werd op 19 mei 1873 in Stuttgart geboren. Zijn vader, die uit de door glasbaas- en porseleinverfindustrie gedomineerde streek Thüringen kwam, had een bedrijfje als glazenier, waarin hij glas-in-loodramen voor kerken ontwierp en repareerde. Op zijn vierentwintigste trouwt de vader van Richard voor de tweede keer. In zijn tweede huwelijk, met de elf jaar jongere Frederieke Kayser, krijgt hij twee kinderen: Richard en zijn anderhalf jaar jongere zus Helene. Tussen Richard en Helene ontwikkelt zich later een innige vriendschap, waarin ze gezamenlijke interesses voor kunst en literatuur delen.

In zijn jeugd is Richard gefascineerd door het werk van zijn vader, en kijkt hij geboeid naar de veranderingen die plaatsvinden in het glas als het wordt verhit, gevormd en gegoten. Zijn introverte en rustige karakter en maken hem al gauw bekend als een dromer. Het liefst kruipt hij weg op de kleine zolder boven de werkplaats, of ligt hij in zijn eentje buiten in het gras om naar de wolken, hun eeuwig durende veranderingen en het spel met het licht te kijken. Ook als hij, door chronische hoofdpijnen geplaagd, doodstil op bed ligt, ontdekt hij *"dat daardoor niet alleen de pijn afneemt, maar dat ook uit de diepte van mijn eigen innerlijk een stilte omhoog steeg die me volledig omvatte. Deze stilte was mooier dan alle vreugde op straat..."*.

Richard is negen jaar oud als in het voorjaar van 1882 zijn vader sterft. Vanaf dat moment wordt zijn wereld door vrouwen gedomineerd. Naast zijn moeder en zuster neemt ook zijn grootmoeder een belangrijke plaats in in zijn leven. Nu er geen kostwinner meer is wordt de druk op de familie groter. Zijn moeder kan de veranderde leefsituatie niet verwerken en de psychische nood tekent zich in haar karakter en uitingen. Richard lijdt zeer onder haar pietlutterig wordende gedrag, en trekt mede daardoor steeds meer naar zijn grootmoeder.

Na de basisschool volgt Wilhelm het gymnasium, met in eerste instantie het doel om de praktijk van zijn vader over te nemen. Een longziekte, een ernstige bijziendheid en andere lichamelijke ongemakken maken echter al snel duidelijk dat hij voor het vak als glasblazer niet in de wieg is gelegd. De arts van de familie, die Richard goed kent en op de hoogte is van zijn interesses, adviseert om Richard pater te laten worden. En dus stapt Richard over naar een ander gymnasium.

De theologische school

De theologische opleiding sluit nauw aan bij Richard's introverte karakter. Regelmatig zoekt hij de eenzaamheid om beschouwingen over God, de zonde, het leven en de verschillende religies, zijn gedachten te laten vormen. Veel tijd brengt hij door op een verlaten kerkhof, peinzend over zijn eigen gedachten en, mede door de puberteit veroorzaakte, onzekerheden. Er is niemand met wie hij zijn denkbeelden kan delen, hij kan zijn innerlijke wereld op niemand overbrengen. Zijn sterke - ook lucide - dromen met een ontegenzeggelijke symbolische lading blijven hem dagenlang bij, en het betreurt hem zeer dat hij geen vertrouwenspersoon heeft met wie hij over zijn innerlijke nood kan praten. Tijdens een van zijn eerste bewuste dromen heeft hij zeer sterk het idee een eigen, uniek innerlijk te hebben waar hij iets mee moet doen: *"op de bodem van de zee liggen, diep beneden waar geen stormen de golven beroeren, het altijd nacht is en eeuwige stilte, dat wenste ik, of op het slagveld liggen, nadat ik gevochten had voor de zielen van de mensheid en grote gedachten: dan rustig daar liggen en uitrusten, terwijl de mensen kwamen en hun meningen uitwisselden. In ieder geval wilde ik iets bereiken. Ik had het gevoel dat er iets bijzonders in me was, iets wat er eerder nog niet was. En zo zou ik niet ondergaan in de naamloze massa zonder dat ik mijn unieke zelf had gegeven, en ik voelde dat dat van betekenis kon zijn"*. Naast de bij de opleiding horende religieuze oefeningen heeft hij zijn eigen: *"Ik wilde me met geweld uit de Wereld der Verschijningen verplaatsen naar de Wereld der Waarheid, waar ik strak naar één punt zou kijken en me stil zou houden, en mijn gedachten zo sterk als mogelijk concentreerde"*. Zijn leraren begrepen hem niet, hij kon hen

niet duidelijk maken wat hem zo bezighield, en zo bracht hij de eerste jaren van zijn theologische studie in eenzame identiteitscrises door.

Pas toen het einde van de opleiding naderde en hij in het laatste studiejaar zat kwam hier verandering in. Een nieuwe leraar moedigt hem aan zich te verdiepen in de geestelijke wereld van grote denkers van voor en tijdens zijn tijd. Hij begint veel te lezen van Goethe, en geniet van de kunst van Dürer, Rembrandt en vooral Leonardo da Vinci. Ook muziek neemt een belangrijk plaats in zijn leven in.

Door in 1891 examen af te leggen beëindigt Richard zijn studietijd aan het gymnasium, en in de herfst van dat jaar begint hij zijn vervolgstudie voor priester aan het Tübings Evangelisch-Theologisch Seminarie. Hij stort zich vol ijver op de theologische studie en de filosofie, maar veel enthousiasme kan hij hier niet voor opbrengen. In de theologie vindt hij niet de antwoorden op de grote levensvragen die hem al sinds zijn jeugd bezighouden - een twijfel die hij de rest van zijn leven met zich mee zal dragen. Hij vindt een geestverwant in de omstreden theoloog Christoph Schrempf, met wie hij veel schrijft en van wie hij de goede raad krijgt: "laat je door niemand bang maken - ook door mij niet". Een raad die Richard zijn levenlang bijblijft. Mede door zijn correspondentie met Schrempf ontwikkelt Wilhelm een kritische houding ten opzichte van de Westerse kerk.

Onder zijn studiegenoten bevindt zich Walter F. Otto, die bekend zou worden als kenner van de Griekse filosofie en andere oude filosofen. Otto wordt een levenslange vriend van Wilhelm, en later zouden ze nog samen aan de Filosofische Faculteit van de Universiteit in Frankfurt werken. Over zijn gezamenlijke studietijd met Wilhelm schrijft hij: *"Wat bij deze jonge theoloog het meeste opviel was zijn geestelijke vrijheid en rust. Hij nam aan alles deel, hij leefde, hij zwierf - en toch was het onmiskenbaar dat hij tegen alle dingen anders aankeek dan zijn vrienden"*.

Christoph Blumhardt

Na vier jaar legt Richard het staatsexamen af en verlaat hij Tübingen. Na twee jaar als hulpgeestelijke te hebben gewerkt wordt hem gevraagd naar het Dorp Boll te gaan om een zieke priester te vervangen. Hij vindt kost en inwoning in het huis van priester Christoph Blumhardt. In Blumhardt vindt Wilhelm de verpersoonlijking van de godservaring waar hij naar had gezocht: Blumhardt heeft een charismatische persoonlijkheid en staat zelfs bekend om zijn gave zieken te kunnen genezen. Wilhelm wordt een groot bewonderaar van hem, en aanschouwt met eigen ogen wonderbaarlijke genezingen, die hij toeschrijft aan de kracht van het gebed en de kracht van God die in Blumhardt werkzaam is:

"Met Blumhardt is er eindelijk een mens in mijn leven gekomen waarin de kracht van God werkzaam is. Het is niet voor niets dat ik hier naar toe moest komen, ik geloof dat het belangrijkste in de wereld, de wetenschap van God, ik nergens anders zo kan beleven. Want die laat zich niet uit de duim zuigen, die verwerf je alleen door de aanraking van een mens die met God's kracht werkelijk leven wekt". Tot zijn dood in 1919 blijft Blumhardt de geestelijke raadgever van Wilhelm.

In het huis van Blumhardt leert Wilhelm zijn dochter Salomé kennen, waar hij verliefd op wordt. Ze verloven in januari 1899, één dag voor zijn nieuwe loopbaan als missionaris begint.

De missie

Net als alle andere Westerse landen in die tijd wilde ook Duitsland graag een stukje van de meloen die China heette. Vele landen hadden al met geweld pachtgebieden van China afgedwongen, alleen Duitsland had nog geen aanleiding gevonden om hier aanspraak op te kunnen maken. Toen dan in de provincie Shandong door rovers twee Duitse katholieke priesters werden vermoord was dit natuurlijk voor Duitsland een goede reden om met geweld China binnen te dringen en als vergoeding een stuk land op te eisen vanwaar ze handel konden drijven met de Chinezen en missionarissen konden plaatsen. Al ruim voordat het pachtverdrag was afgedwongen was de keus gemaakt: het gebied rond Jiaozhou was erg gewild vanwege de vele steenkoolgebieden en de havenstad Qingdao.

Niet lang nadat het pachtverdrag was getekend werd er een oproep gedaan naar alle Protestantse paters en priesters om zich aan te melden voor het missiewerk in de nieuwe kolonie. Ook Wilhelm, die al veel over China had gehoord en gelezen, en zich aangetrokken voelde tot het nieuwe land met zijn nieuwe levensfilosofiën en gewoonten, gaf zich op. Uit de vele gegadigden was hij een van de weinigen die werd uitgekozen. De hele missiebeweging werd geregeld vanuit Engeland, en Wilhelm wordt dan ook eerst voor drie maanden naar Engeland gestuurd om de beginselen van de Chinese taal te leren en te worden ingewijd in de geheimen van het missionarissenwezen. De drie maanden in Engeland zijn een verzoeking voor hem, omdat hij merkt dat het gedachtengoed zoals dat op hem wordt overgebracht en wat hij verwacht wordt door te geven, hem helemaal niet aan-

spreekt. Zo schrijft hij zijn verloofde Salomé: *"Ik zeg je, de heersende kerkelijke en religieuze sfeer hier is enorm vervelend, en op den duur hou je de benauwdheid tijdens de 'prayermeetings' niet uit. De vragen waar men hier omheendraait, zijn geen van allen levensvragen"*.

Zijn levenlang blijft Wilhelm kritisch jegens de missiebeweging, en het hoofdstuk 'Die Mission in China' in zijn in 1926 uitgegeven boek 'Die Seele Chinas' zorgt er voor dat hij uit de Berlijnse Missievereniging wordt gegooid.

In april verlaat Wilhelm Engeland, op weg naar Qingdao, waar hij 12 Mei 1899 aankomt.

Qingdao

Als Wilhelm aankomt is de nieuwbakken kolonie van Duitsland nog nauwelijks ingericht: het hotel Ägir is in volle aanbouw, en nieuwe missionarissen worden ondergebracht in de authentieke Chinese vissershutten die Qingdao rijk is. Voor Wilhelm is er nog geen woning, en hij moet de eerste tijd intrekken in het nog maar half afgebouwde hotel. Zijn eerste nacht mag toch wel bijzonder genoemd worden: *"Toen ik voor de eerste keer mijn kamer betrad, waarvan de bakstenen vloer gebrekkig met stromatten bedekt was, sjeesden de ratten onder het bed en over het plafond, welke alleen uit vastgeplakt papier bestond. Toch viel ik snel in slaap, hoewel de kamer niet kon worden afgesloten. De volgende morgen werd ik gewekt door een schel hanengekraai. Toen ik mijn ogen opendeed zag ik een kraaiende haan aan het einde van mijn bed zitten, terwijl zijn hennen vlijtig over de vloer scharrelden. Het waren niet de slechtste kamergenoten die je in deze tijd in Qingdao tegen kon komen"*.

Zijn eerste echte huis kan helaas nog niet een verbetering worden genoemd. *"Het was een Chinese hut van een voormalige Chinese koopman, die zich had doodgeschoten. Vanaf dat moment had men het huis gemeden omdat men er van overtuigd was dat de overledene er rondspookte. Men had het huis echter aan mij toegewezen omdat men aannam dat een pater wel raad zou weten met rondspokend nachtgespuis - wat ook het geval was. Erger dan het gespook was de regentijd, omdat het dak daar helemaal niet op was berekend, verre van dat, met al zijn gaten. Na vele vergeefse verzoeken om het bed alsjeblieft in een droge hoek van de kamer te schuiven bleef er niets anders over dan naar een paraplu te grijpen. Maar men schikte zich in zijn lot, vooral als je zag hoe het anderen verging. Toen ik namelijk de morgen na de eerste regen naar mijn vaderlijke vriend, de missionaris D. Faber ging, die bezig was een groot overzicht te maken van de Chinese geschiedenis, trof ik hem zittend op de tafel aan, die als een eiland in een vijver in de kamer stond, moeizaam vissend naar de manuscripten en boeken, die monter als vissen in het bruine water rondzwommen. Op mij kwam de situatie wel amusant over, maar Faber was daar te oud voor en hij beklagde zich over het doellose, dat hij door de missievereniging in een woestenij gestopt was, waarin elke wetenschappelijke arbeid onmogelijk was. Hij is kort daarna aan dysenterie gestorven, teleurgesteld en verbitterd over zijn noodlot. Zijn laatste momenten waren verlicht met een grote overwinning, want in zijn fantasie verkeerde hij met met de Chinese geesten. In de storm van de nacht nam zijn ziel afscheid"*.

Van Faber erft Wilhelm de gigantische bibliotheek die hij gedurende zijn leven in China had opgezet, en hier komt Wilhelm dan voor het eerst in aanraking met de Chinese literatuur.

Waar hij overigens nog niets van kan lezen. Hoewel hij gevoel voor de Chinese taal heeft heeft hij in de drie maanden dat hij in Engeland was nauwelijks iets van de taal opgestoken. De studie van de Chinese taal neemt dan ook een belangrijk deel van de dag in beslag. *"Ik kan wel zeggen dat ik in mijn slaap Chinees heb geleerd. Een echte leraar Chinees was er niet, men vroeg gewoon een leraar van een Chinese dorpsschool of een of een naar beneden gekomen klerk, zette die voor het studieboek en liet hem voorlezen, terwijl je zelf de zinnen nasprak. Als studieboek werd algemeen het boek van de Amerikaanse missionaris Mateer gebruikt: "Mandarin Lessons". Dat begon met de zinnen: "yi ge ren, liang ge nan ren, san ge nü ren, si ge men". Vertaald: " één persoon, twee mannen, drie vrouwen, vier deuren". De diepzinnigheid van deze zinnen was overweldigend, temeer daar de studie-uren in de vroege namiddag waren bij 25-28 graden hitte."*

De hitte was niet het enige probleem waar Wilhelm tijdens zijn studie Chinees mee te kampen had. *"In eerste instantie werden de leraar en de leerling wel wakker gehouden door de vliegen, waarvan er twee soorten waren: een gewone grijze soort die nogal traag en plakkerig was, en de zogenaamde groenebonenvliegen, groenglinsterende diertjes met grote rode ogen, die in hun botte koppigheid de gehele slechtheid van de onverbiddelijke beestenwereld toonden. Het enige goede aan deze diertjes was dat ze niet het formaat van een tijger hadden"*.

Onder deze omstandigheden maakt Wilhelm zich het Chinees eigen.

Andere omstandigheden nopen hem het Chinees wel heel snel onder de knie te krijgen. Niet iedere Chinees dult de met geweld binnengedrongen buitenlanders, en vooral de onder de naam 'Boxerbeweging' bekend geworden organisatie maakt landelijk veel slachtoffers onder de kolonisten. Ook het Duitse pachtgebied wordt bestookt door aanhangers van deze organisatie en op gebruikelijke

wijze proberen de Duitse militairen daar met nodeloos veel geweld een einde aan te maken. Wilhelm kan dit echter niet met lede ogen aanzien en trekt de provincie door om waar mogelijk te bemiddelen tussen de militairen en de dorpen waar de opstandelingen zich bevinden. Door geld in te zamelen richt hij ziekenhuizen op, en zelf helpt hij met het verzorgen van de zieken en gewonden. De plaatselijke bevolking is hem zeer dankbaar voor zijn hulp, zodanig dat hem de rang van mandarijn wordt verleend.

Het is deze inmenging met de Chinese bevolking die Wilhelm zo onderscheidde van de andere missionarissen. Voor Wilhelm was er geen verschil tussen de Westerlingen en de Chinezen, hij ervoer geen standsverschil - iets waar de andere missionarissen toch wel vaak last van hadden. Hij trekt het land in, bezoekt vele Chinezen, maakt bruiloften mee, gaat naar het graf van Confucius, en maakt situaties mee die de andere missionarissen vermijden. Maar juist hierdoor leert hij de Chinees kennen zoals ze werkelijk is, en alle vooroordelen die hij in Europa had gehoord vallen stuk voor stuk in duigen. Niet dat de Chinees een heilige voor hem is, maar hij leert China kennen door met de Chinezen om te gaan. Dat die omgang met de Chinezen niet altijd gemakkelijk verloopt bewijst de volgende gemakkelijke anekdote, die de afsluiting vormde van een plezierig boottochtje: *"Eindelijk kwam de boot in de haven aan. In Jinan was me al meegedeeld dat de kapitein vroeger een ambtelijke functie had bekleed, en het was daarom de gewoonte hem een kleine fooi te geven. Toen ik echter van boord ging, en mijn geld meenam - iets van 100 strengen -, verklaarde de kapitein dat ik het geld aan boord moest laten, omdat dat de totale prijs was voor de tocht. Rustig en zakelijk maakte ik het onbehoorlijke van zijn eis duidelijk, zodanig dat hij geen tegenargumenten meer had en bereid scheen een deel van het geld terug te geven, zodat ik met mijn reis verder kon. Ik had echter geen rekening gehouden met het hart van een vrouw. Men kan in China met iedere man tot een redelijke overeenstemming komen, omdat het voor de man een schande is als zijn eisen gebaseerd zijn op logische redeneringen die niet steekhoudend blijken te zijn. Merkwaardig genoeg geldt die verplichting voor een vrouw niet. Zij handelt niet logisch, alleen uit de diepte van haar gemoed. Nu had de schipper een moeder, een verschrikkelijk oud mens. En haar gemoed was er niet toe te vinden geld wat ze - rechtmatig of onrechtmatig - in handen had gekregen, weer terug te geven. Niets in de wereld bezit een grotere gave in schelden dan een boosgemaakte oude Chinese vrouw, en het idee dat ze een gedeelte van het geld weer terug moest geven, maakte deze vrouw boos. En dus stond ze voor me en begon met een schelle stem, die af en toe verstikte door tranen van woede maar direct daarna met frisse moed verder ging, op me te schelden. Te schelden op de gewelddaden van deze vreemde duivel tegen arme, en in de steek gelaten vrouwen. Ik stond perplex, en verbaasde me over het psychologische wonder dat ze schijnbaar zonder adempauze -ze schold tijdens het inademen door- ononderbroken kon schelden, zodat er niet het kleinste gaatje was voor een wederwoord. Haar woordenschat was zeer groot, maar toch niet toereikend voor haar behoefte, want ze schuwde herhalingen niet. Zulks opgewonden geschreeuw trekt altijd de aandacht, en al snel stond er een schare mensen in een steeds nauwer wordende kring om ons heen, met daartussen twijfelachtige figuren - zulke havenplaatsen zijn het thuisland van smokkelaars en dieven. Langzaam werd donker gemurmel hoorbaar, en de een na de ander bukte zich om een steen op te rapen....."*

Gelukkig wordt Wilhelm uit deze benauwde situatie bevrijd door een passerende ambtenaar die een kennis van hem is, en hem door zijn functie uit de klauwen van de menigte weet te redden. Zijn boek 'Die Seele Chinas' bevatten veel van dit soort gemakkelijke passages, en ze laten de humor in Wilhelm zien.

Literatuur

Door zijn omgang met de Chinese bevolking komt hij continu met het Confucianistische en Taoïstische gedachtegoed in aanraking, en de daarbij behorende klassieke literatuur. Het is dit gedachtegoed wat Wilhelm zo graag wil overbrengen naar Europa, en dit doel is voor hem vele malen belangrijker dan zijn missiewerk. Met de bibliotheek van Faber als basis verdiept Wilhelm zich meer en meer in de klassieke boeken van het oude China, waarbij de nadruk ligt op de Confucianistische werken. Hij begint met het vertalen van kleine Chinese boekjes en stelt manuscripten op. Rond 1900 stellen zijn vertalingen in aantal nog niet veel voor, maar vanaf 1910 tot aan zijn dood in 1930 zal zijn werk behoorlijk toenemen.

Het ontstaan van de Duitse I Tjing

Na veel strubbelingen wordt in 1911 de republiek China uitgeroepen. Het oude dynastieke China bestaat niet meer. Het is zelfs zo dat alles wat met het vorige China te maken heeft wordt afgekeurd: Sun Yatsen roept iedereen op de vlecht - symbool van het oude keizerrijk - af te snijden, en de oude Confucianistische leer wordt verboden. Alles wat oud en vertrouwd is wordt afgekeurd.

Door deze houding van de nieuwe Chinese regering moeten vele geleerden, leraren en ambtenaren het land ontvluchten. Omdat Qingdao (nog) niet onder Chinees bestuur valt, wordt deze plaats een toevluchtsoord voor de vele vluchtelingen. Hoge ambtenaren van de vroegere regering komen de kleine vissersplaats bewonen.

Met velen van hen bouwt Richard een vriendschapsband op. Het worden kennissen die zijn belangstelling voor de oude cultuur delen, en hem helpen met het bestuderen en verspreiden van de klassieke literatuur. Regelmatig worden in de school van de missie voordragen, dia- en theatervoorstellingen gehouden. Naar oud Chinees gebruik komen acht zielsverwanten gedurende de wintermaand om de negen dagen negen keer 's avonds bijelkaar, beginnend met de winterzonnewende.

Zoals zo vaak in zijn leven is het begin van een onderneming bij hem gemarkeerd met een droom, en ook zijn I Tjingvertaling wordt daarmee ingeluid:

"Een oude man met vriendelijke ogen en een witte baard kwam bij mij op bezoek. Hij noemde zich 'Berg Lao', en bood mij aan mij in de geheimen van de oude berg in te leiden. Ik boog, dankte hem en hij verdween. Een paar dagen later deed Generaal-Gouverneur Tsjou-Fu, met wiens familie ik op vriendschappelijke voet stond, mij een aanbod. Hij zei: 'Jullie Europeanen werken altijd aan de buitenkant van de Chinese cultuur. Niemand van jullie verstaat de eigenlijke betekenis en de ware diepte ervan. Dat komt doordat jullie niet de juiste Chinese geleerden bij de hand hebben. Hoe zou je het vinden als ik een leraar verschaft, die werkelijk in de Chinese geest geworteld is, dat die je invoerde in zijn diepten? U kunt dan heel wat vertalen en verder zelf schrijven, zodat China zich niet meer voor de wereld hoeft te schamen!' Natuurlijk was er niemand opgetogener dan ik. De geleerde werd aangeschreven, en ik zorgde in ons gebouw voor een geschikte woning. Na een paar weken kwam hij aan met zijn familie. Hij heette Lao Nai-hsüan. Zijn voorouders stamden uit het gebied van de berg Lao waar de familie nog de naam van had, en hij leek sprekend op de grijsaard die me in de droom bezocht.

We gingen aan het werk. Veel teksten werden vertaald, veel werd gelezen, en dagelijkse gesprekken voerden naar de diepten van de bouwwerken der Chinese cultuur. Meester Lao vroeg me of ik er niet iets voor voelde om het Boek der Veranderingen te vertalen. Het zou beslist niet makkelijk zijn, maar geenszins zo onbegrijpelijk als men in de regel altijd stelde. Feiten toonden aan, dat de laatste tijd de levende traditie vrijwel aan het uitdoven was. Maar meester Lao heeft een leraar gehad, die nog helemaal in de oude overlevering heeft gestaan. Zijn familie was met het nageslacht van Confucius verwant, want zijn vrouw was in rechte lijn een afstammeling van de familie Kung. Hij bezat een bundel duizendbladstelen van het graf van Confucius, en hij verstond nog de, ook in China bijna onbekende, kunst met hun hulp een orakel uit te werken.

En zo werd ook dit boek doorgenomen. We gingen nauwkeurig te werk. Hij verduidelijkte de Chinese tekst, en ik maakte mijn aantekeningen. Dan vertaalde ik de tekst naar het Duits. Vervolgens vertaalde ik, zonder de I Tjing erbij, mijn Duitse tekst naar het Chinees terug, en meester Lao vergeleek of ik op alle punten het juiste had getroffen. De Duitse tekst werd qua stijl dan nog iets aangepast en op details besproken. Ik heb ze nog drie- tot viermaal bijgewerkt en de belangrijkste commentaren bijgevoegd. Zo groeide deze vertaling. Echter, voordat ze af was kwam de oorlog (met Japan), en met de andere geleerden keerde mijn geëerde meester Lao naar het binnenste van China terug.

De vertaling bleef onvoltooid liggen. Juist toen ik vreesde dat de vertaling nooit afgemaakt zou worden, kreeg ik een onverwachte brief van meester Lao, met daarin de vraag of ik nog woonruimte voor hem had; hij wilde weer naar Qingdao komen om samen met mij de vertaling van het Boek der Veranderingen af te maken. Men kan zich mijn blijdschap voorstellen toen hij ook werkelijk kwam en ons werk waarlijk zijn einde bereikte.

Later ging ik op vakantie naar Duitsland, en de oude meester stierf tijdens mijn afwezigheid. Hij had zijn nalatenschap in mijn handen gelegd."

De avonden met zijn vrienden leidden later tot de oprichting van het Confuciusgezelschap, wat zich ten doel stelt het oude erfgoed te bewaren. Op een braak stuk land wordt een complete bibliotheek gebouwd, met daarin de collectie van Faber, maar ook toegevoegde stukken van de nieuwe vrienden van Wilhelm. In de muur van de bibliotheek is de volgende oorkonde gemetseld, geschreven door Lao Nai-hsüan: *"Deze boeken zijn het, die de weg van de Heiligen overbrengen. De weg van de Heiligen is de weg van de mensheid, en deze boeken van de Heiligen zijn de boeken van de mensheid. Mens zijn betekent de weg van de mensheid betreden, maar als men de weg der mensheid wil betreden, dan gaat dat niet zonder de boeken van de Heiligen... De boekverbranding tijdens de Qin kan door de weg der Heiligen in gans zijn gemeenheid geopenbaard worden. (...) De Duitser Richard*

Wilhelm is een Westerling, en toch leest hij de boeken van onze Heiligen. Nu de mensen die de boeken lezen in ons land steeds minder worden, de ouden van latere generaties worden afgelost, de Oorkonden van de Heiligen niet meer verkrijgbaar zijn en de wereld van duisternis en blindheid is vervuld, zo dat al wat leeft als in de Qin-dynastie de verdoemenis ten deel valt en niemand meer weet dat er een weg der mensen is, dan kunt u de boeken niet vinden. Maar in dit huis worden ze behouden en de boekdelen bevatten voldoende materiaal voor onderzoek, zoals men eens het onjuiste afschermde en het onvolmaakte bewaarde".

Helaas krijgt het gebouw nooit de bestemming waar het voor bedoeld was. Door de oorlog met Japan doet het gebouw meer dienst als toevluchtsoord voor de Duitse vrouwen en kinderen die in Qingdao geïnterneerd zijn: er worden kinderfeestjes, concerten en theatervoorstellingen in gehouden. *"Zo heeft het gebouw dan toch nog een cultureel doel gediend en bewees het zich als een mooi geschenk van de Chinese cultuur aan de Duitse geïnterneerden"*, schrijft Wilhelm hierover.

Afscheid van China

De oorlog met Japan dwingt Wilhelm terug te keren naar Duitsland. Geestelijk had hij zich er al op voorbereid dat hij China moest verlaten, en dat terugkeer er voorlopig niet in zou zitten. Zijn taak als voorpost en uitvoerder van de missievereniging ligt achter hem. Voortaan zal hij als alleen als bemiddelaar tussen Duitsland en de Chinese cultuur actief zijn.

Na 21 jaar in China kan Wilhelm de Duitse mentaliteit maar moeilijk verdragen: hij klaagt over de *"bedompte, dwaze geest"* in de Duitsers, *"het armoedige en erbarmelijke"* van de Duitse ziel, en het gebrek aan mensen *"die een weidse blik hebben en gevoel hebben voor het goddelijke gebeuren in de wereld"*. Voor hem is er een wereld van verschil tussen China en Duitsland, en zijn geest trekt meer naar China dan naar zijn geboorteland. Toch is hij nog in dienst van de missievereniging, en wordt hij op reis door Duitsland, Italië en Zwitserland gestuurd voor het geven van lezingen. Zijn hart is niet bij de missie, maar hij besluit er het beste van te maken. Tijdens zijn reizen en voordragen legt hij contact met gelijkgestemde mensen, en zorgt zo voor een netwerk van zielsverwanten. Ook wordt hij uitgenodigd om naar Darmstadt te komen, alwaar Hermann Graf Keyserling de School der Wijsheid heeft opgericht en jaarlijks congressen over andere culturen en geesteswetenschappen worden gegeven. Op deze School zal Wilhelm veel lezingen geven en belangrijke mensen uit zijn tijd ontmoeten: Carl Jung, Herman Hesse, Rabindranath Tagore, en nog vele anderen. Voor ieder van hun is hij een opvallende verschijning, die met zijn rustige, taoïstische uitstraling velen weet te inspireren.

In 1922 mag hij nog één keer naar China, dit maal als cultureel attaché in Beijing. Hier richt hij onder andere een instituut op voor de uitwisseling van wetenschap en cultuur tussen China en Duitsland. Deze functie blijft echter van korte duur, omdat door de hevige inflatie in Duitsland het doel niet langer meer gefinancierd kan worden. Door zijn connectie met de directeur van de Universiteit in Beijing kan hij daar voor enige tijd het leraarschap op zich nemen. Ook deze kans grijpt hij aan om wederom als bemiddelaar tussen de Duitse en Chinese cultuur op te treden, en hij zorgt er voor dat er uitwisselingprogramma's tussen wederzijdse universiteiten worden opgezet. In vakkringen wordt de naam van Wilhelm steeds meer gehoord. Hoewel hij geen sinoloog is van beroep hebben zijn vertalingen van Chinese Klassieken en zijn bezielde voordragen hem een zekere status gegeven. In 1924 bereikt hem dan ook het verzoek om aan de Universiteit van Frankfurt een sinologische afdeling aan de Filosofische Faculteit op te zetten. De komende paar jaar zullen veel artikelen en boeken van zijn hand verschijnen.

Een leven voorbij

Het cultuurverschil wat Wilhelm ondergaat kan hij maar moeilijk verwerken. Het China waar hij zich zo vertrouwd mee voelt ligt in figuurlijk en letterlijk opzicht mijlenver van Duitsland: *"Ik voel de druk van de Duitse geest"*. Zijn ziel ligt in China, maar zijn lichaam is in Duitsland - en deze verscheuring in zijn wezen verandert zijn karakter. Jung merkt duidelijk de veranderingen bij Wilhelm: *"Toen ik Wilhelm leerde kennen, leek hij een echte Chinees, zowel in mimiek als in woord en geschrift. Hij had zich het Oosterse standpunt eigen gemaakt en de oude Chinese cultuur had hem geheel doordrongen. Terug in Europa nam hij een leeropdracht aan het China-Instituut te Frankfurt aan maar zowel hier als bij zijn lezingen voor leken waren de noden van de Europese geest opnieuw een zware belasting voor hem. Meer en meer kwamen de Christelijke aspecten en vormen weer op de voorgrond. Een paar lezingen die ik naderhand van hem hoorde waren nauwelijks meer van preken te onderscheiden. Ik probeerde hem op het dreigende gevaar opmerkzaam te maken. Ik zei hem letterlijk: 'Mijn beste Wilhelm, neem het me alsjeblieft niet kwalijk, maar ik heb het gevoel dat het Westen weer bezit van je neemt en dat je je taak bet Oosten over te brengen aan het Westen, ontrouw wordt'. Hij antwoordde: 'Ik geloof dat je gelijk hebt, het overweldigt me hier een beetje. Maar wat is er aan te doen?'"*

In 1929 krijgt Wilhelm veel aanwijzingen die met de dood te maken hebben: als hij de I Tjing raadpleegt voor een blik op de komende maand krijgt hij hexagram 36, 'De Verduistering van het Licht'. Daarvoor was hij het Tibetaanse Dodenboek tegengekomen welke hij nog niet kende, en in de stad Mühlheim overkwam hem het volgende vreemde voorval, als hij voor een huis staat: "*Daar wilde ik mijzelf wel eens bezoeken: er stond 'Richard Wilhelm' op de deur. Maar men vertelde mij dat die meneer twee jaar terug gestorven was. Zeldzaam! Niet?*". Ook lichamelijk merkt Wilhelm dat er veranderingen aan het optreden zijn. In 1911 had Lao Nai-hsüan Wilhelm geholpen van amoebische dysenterie af te komen, maar de ziekte was nimmer uit zijn lichaam verdwenen. Nu kwam ze dan in volle hevigheid terug.

In het beginstadium van zijn ziekte probeert Wilhelm nog door te werken: hij schrijft nog veel, en probeert zijn contacten te onderhouden. Als hij echter hoort hoe slecht het China vergaat, waar buitenlandse mogendheden en de nieuwe communistische machthebbers met elkaar in oorlog zijn, gaat zijn gezondheid zienderogen achteruit.

In het begin van 1930 nemen zijn krachten zo snel af dat hij naar het tropenkuuroord in Tübingen wordt vervoerd. Walter F. Otto was in zijn laatste uren bij hem: "*Toen hij al niet meer kon spreken heeft hij toch nog vriendelijk geglimlacht, goedig geknikt en direct daarop stil zijn hoofd geschud. Zo is de niet-strijdende, de wijze, de vriend van ons heengegaan*". Op 1 maart 1930 sterft Wilhelm. Twee dagen later wordt hij begraven op het kerkhof van Bad Boll.¹⁶

Verandering en Duur

Verandering en Duur in de I Tjing laat je een blik werpen in de keuken van de Chinese filosofie. Aan de hand van thema's die we in elke cultuur terugvinden, behandelt Wilhelm de basisprincipes die aan de I Tjing, en daarmee aan de Chinese samenleving, ten grondslag liggen. Wat Wilhelm vertelt raakt tegelijk de Westerse en de Chinese levenshouding: het kortdurende, het vluchtige, wat in het Westen vaak de nadruk krijgt, wordt vergeleken met het duurzame, bestendige wat de kern is van de Chinese wijsheid. Ook wordt het wezen van de kunst, en in het bijzonder de *levenskunst*, bekeken in het licht van de I Tjing, en hoe dit wezen in Oost en West tot uiting komt. Dit is uitgesproken Chinese wijsheid; toch schemert door alles wat hij zegt zijn Westerse achtergrond. Juist hierdoor wordt de materie herkenbaar, en staat ze minder ver van ons af dan we vaak denken. Met veel voorbeelden laat Wilhelm zien dat de hexagrammen van de I Tjing tot in detail inzicht kunnen geven in processen die we overal om ons heen kunnen zien. *Verandering en Duur* is een verzameling van acht lezingen welke Wilhelm gaf in Duitsland, in de periode 1926-1928. Daarmee is dit boek ook een document van die tijd geworden, en vertelt het over de maatschappelijke en politieke ontwikkelingen die zich in de jaren twintig ontvouwen. "*De tijden, waarin wij nu leven, zijn ernstig. Wij hebben heel wat meegemaakt, en ik geloof dat ik niet alleen uit mijn eigen naam spreek als ik dat zeg*", zo begint Wilhelm het hoofdstuk 'Duurzaamheid in wisseling'. Maar ook tegenwoordig zal men zich hier nog in kunnen vinden; het tijdloze is de kern van het *principe* van verandering en duur, maar ook van het *boek* Verandering en Duur.

¹ Sji Tsjing, Het Klassieke Boek der Oden, vert. door J.W. Schotman; uitg. Ankh-Hermes, Deventer; ode M58

² Reflections on Things at Hand, the neo-Confucian anthology compiled by Chu Hsi and Lü Tsu-Ch'ien; translated by Wing-tsit Chan; Columbia University Press, New York; p. 5

³ *idem*; p. 27

⁴ Xunzi – A Translation and Study of the Complete Works; Volume I; John Knoblock; Stanford University Press, Stanford, California; p. 168-169

⁵ Reflections on Things at Hand; p. 113

⁶ *idem*; p. 112

⁷ *idem*; p. 114

⁸ Social Sciences in China; Volume XIII (1992), No.1; p. 179-180

⁹ I Tjing – Het Boek der Veranderingen; Richard Wilhelm; uitgeverij Ankh-Hermes, Deventer; p. 30 (H. 9, lijn 1)

¹⁰ *idem*; p. 33 (H. 10, lijn 2)

¹¹ *idem*; p. 52 (H. 17, lijn 4)

¹² *idem*; p. 69 (H. 24, het Oordeel)

¹³ Zhou Yi – the Book of Changes, A Bronze Age Document Translated with Introduction and Notes, by Richard Rutt; Curzon Press Ltd, Richmond, Surrey; p. 194-195

¹⁴ Creativity and Taoism – A study of Chinese Philosophy, Art, and Poetry; Chang Chung-yuan; Harper & Row Publishers, New York; p. 37-40

¹⁵ Tao-Tê-Tjing, vertaald door ir. J.A. Blok; uitgeverij Ankh-Hermes, Deventer; p. 61

¹⁶ Bronnen voor deze korte biografie:

- Franciscus Adrian, 'Die Schule des I Ging - hintergrundwissen', Eugen Diederichs Verlag München
- Richard Wilhelm, 'Die Seele Chinas', Insel Verlag Frankfurt am Main
- 'Erfahrungen mit dem I Ging', Eugen Diederichs Verlag München
- C.G. Jung, 'Herinneringen, Dromen, gedachten', Uitgeverij Lemniscaat, Rotterdam
- Harmen Mesker, 'De I Tjing in ons Leven', Uitgeverij Schors Amsterdam
- Richard Wilhelm's Homepage: <http://www.schoolofwisdom.com/wilhelm.html>